

Ks. Włodzimierz Wołyniec*
PWT, Wrocław

NAUKA O OJCU I SYNU W STAROŻYTNYCH FORMUŁACH WIARY Z SIRMIMUM

Artykuł składa się z dwóch części. Pierwszą stanowi teologiczna analiza formuł wiary z uwzględnieniem nauki o Ojcu i Synu. Ojcostwo odnosi się w nich nie tylko do Osoby Ojca, ale także do całej Trójcy. Zrodzenie Syna z Ojca pozostaje tajemnicą, ale także jest podstawą boskości Syna. Formuły wiary nie przyjmują jednak pojęcia współistotności, odrzucając filozoficzny termin grecki οὐσία. Syn jest posłany przez Ojca i poddany Ojcu. Przede wszystkim jest On jednak podobny do Ojca. Druga część artykułu jest pogłębioną refleksją nad nauką synodalną w celu ukazania jej aktualności. Przez osobę i zbawcę dzieło wcielonego Syna ojcostwo Boga odnosi się w nowy sposób do uczniów Pana. Poddanie Syna jest drogowskazem dla każdego człowieka, który powinien być poddany Ojcu jak Syn. Z kolei pojęcie podobieństwa Syna do Ojca może być sposobem wyrażenia tajemnicy trynitarniej, jeśli oznacza Boską równość Ojca i Syna (tożsamość natury Boskiej), ale zarazem określa odrębność Osób Boskich (nietożsamość Osób).

Na synodach w starożytnym Sirmium (Djakovo-Sirmium w Chorwacji, obecnie ruiny k. Sremskiej Mitrovicy) w latach 357 i 359 powstały formuły wiary, które noszą odpowiednio nazwę „drugiej formuły wiary” i „czwartej formuły wiary” z Sirmium¹. Druga formuła zachowała się w wersji łacińskiej w dziele Hilarego z Poitiers *De synodis II*, natomiast czwarta formuła jest przekazana w wersji greckiej w dziele Atanazego *De synodis 8, 4–7* oraz Sokratesa (HE II 30, przekład pol.

* Ks. prof. dr hab. Włodzimierz Wołyniec – profesor zwyczajny w I Katedrze Teologii Dogmatycznej Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu, rektor PWT we Wrocławiu; e-mail: wladimir@pwt.wroc.pl.

¹ Historia odnotowuje w sumie cztery synody w Sirmium (dzisiaj nazywane także Djakovo-Sirmium) w latach 351–359. Por. J. Zbudniewek, *Djakovo-Sirmium*, [hasło] w: *Encyklopedia katolicka* [dalej: EK], t. III, red. R. Łukaszyk, L. Bienkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1989, 1353–1354; P. Szczer, *Syrmijskie formuły*, EK, t. XVIII, red. E. Gigilewicz, Lublin 2013, 1371–1372.

w *Synody i kolekcje praw* I 208–209)². Charakterystyczną cechą tych dokumentów jest odejście od sformułowań Soboru Nicejskiego na temat Ojca i Syna, a co za tym idzie, próba wyrażenia prawdy trynitarniej w inny sposób. Dlatego wpisują się one w historię opozycji wobec doktryny nicejskiej³. W literaturze teologicznej brakuje jednak opracowań na temat poszczególnych formuł wiary z Sirmium. Ponieważ, jak wiadomo, oficjalna nauka Magisterium Kościoła katolickiego i teologia zachodnia przyjęła ostatecznie nicejską wykładnię wiary, dlatego syrmijskie formuły zostały uznane za nieortodoksyjne⁴. Wydaje się jednak, że można podjąć próbę nowej interpretacji tych starożytnych tekstów w świetle słowa Bożego, stanowiącego fundament nauki w nich zawartej, szczególnie w odniesieniu do relacji między boskimi Osobami Ojca i Syna. Taki cel postawił sobie autor artykułu.

TEOLOGICZNA ANALIZA DRUGIEJ FORMUŁY WIARY (357)

Druga formuła wiary nie posiada klasycznej struktury wyznania wiary. Raczej stanowi ona teologiczny, krytyczny komentarz do chrześcijańskiego *Credo*, szczególnie w odniesieniu do Wyznania z Nicei w 325 roku.

JEDEN BÓG

W dokumencie zostaje mocno podkreślony przymiot jedności Boga. Ojcowie synodalni zauważają, że „w całym świecie” wierzy się w jedynego Boga: „jeden jest Bóg wszechmogący”⁵. Podstawą nauki o jedności Boga jest przytoczona w dokumencie ewangeliczna wypowiedź Jezusa po zmartwychwstaniu: „Wstępuję do Ojca mego i Ojca waszego oraz do Boga mego i Boga waszego” (J 20,17). W rozumieniu synodu słowa: „Bóg mój i Bóg wasz” mówią o jednym Bogu, a nie dwóch różnych, dlatego: „Nie można i nie należy głosić, że jest dwóch Bogów”⁶. Jeden Bóg wszechmogący ma jednego Syna, którym jest Jezus Chrystus, Pan i Zbawiciel, dlatego Bóg jest Ojcem Jezusa Chrystusa, a Jezus Chrystus jest Synem Boga, Synem jedynym. Z przymiotem jedności łączy się przymiot uniwersalności. Autorzy dokumentu piszą, że jeden Bóg jest Bogiem wszystkich

² *Acta Synodalia. Ann. 50–381. Synody i kolekcje praw*, t. I, układ i oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2006 [dalej: AS I], 208*.

³ Badacz tradycji chrześcijańskiej Jaroslav Pelikan stwierdza, że o historii opozycji wobec orzeczeń w Nicei mówiono często, ale nie zawsze w sposób właściwy. Zob. tenże, *Powstanie wspólnej tradycji (100–600)*, przekł. M. Höffner, Kraków 2008, s. 216 (Tradycja Chrześcijańska. Historia Rozwoju Doktryny, t. I).

⁴ Ogólnie przyjmuje się ariańskie zabarwienie tych orzeczeń. Zob. B. Sesboué, J. Wolinski, *Bóg zbawienia*, przekł. P. Rak, Kraków 1999, s. 224–226 (Historia Dogmatów, t. I).

⁵ AS I, 208*.

⁶ Tamże.

ludzi, co wynika z nauczania Apostoła Pawła: „Bo czyż Bóg jest Bogiem jedynie Żydów? Czy nie również i pogan? Na pewno również i pogan. Przecież jeden jest tylko Bóg, który usprawiedliwia obrzezanego dzięki wierze, a nieobrzezanego przez wiarę” (Rz 3,29–30)⁷.

W przekonaniu ojców synodalnych jedyności Boga nie wyraża jednak pojęcie „substancji” (łac. *substantia*, gr. οὐσία), które zostało użyte na soborze w Nicei. Dlatego w mówieniu o Bogu nie należy używać pojęcia substancji, a dokładniej: nie można mówić o „współistotności” ani o „współpodobieństwie”. Synod stwierdza, że „w ogóle nie trzeba o tych rzeczach wspominać ani nikt nie powinien ich głosić”⁸. Zasadniczym powodem odrzucenia tego pojęcia w mówieniu o Bogu jest to, że „w Piśmie Świętym na ten temat nic nie napisano”⁹. Krótko mówiąc, zdaniem ojców synodalnych w nauce o Bogu należy trzymać się wyłącznie Pisma Świętego.

OJCOSTWO BOGA

Biblijny termin „Bóg” odnosi się w formule wiary zasadniczo do Ojca. Ojcowie synodalni wyjaśniają, że Bóg jest Ojcem, ponieważ sam Jezus nazywa Boga swoim i naszym Ojcem, mówiąc o wstępowaniu do Boga i Ojca (por. J 20,17). Już w pierwszym zdaniu formuły wiary ojcowie synodalni wyznają: „Wiadomo, że jeden jest Bóg wszechmogący i Ojciec, jak się wierzy w całym świecie”¹⁰. Jednak w rozumieniu synodalnym termin „Ojciec” nie określa jednej tylko Osoby Trójcy, ale odnosi się ogólnie do Trójosobowego Boga. A zatem jedyny Bóg, „w którego wierzy się na całym świecie”, nosi znamiona ojcowskie i można nazywać Go Ojcem. W ujęciu synodalnym ojcostwo Boga wyraża Jego istotę i naturę. Taką interpretację potwierdza fakt, że w formule wiary tylko Ojcu zostają przypisane wszystkie przymioty Boskie: Ojciec „nie ma początku, jest niewidzialny, nieśmiertelny i nie podlega cierpieniu”¹¹. Wiadomo, że przymioty te odnoszą się nie tylko do Osoby Ojca, ale do całej Trójcy.

Synod w Sirmium zauważa, że ojcostwo Boga zakłada odwieczne istnienie Ojca i Syna. Ojciec od zawsze ma Syna, który nie jest stworzeniem, ponieważ boskie bycie Ojcem zakłada odwieczną relację z kimś, kto jest Jego Synem. Idąc tym tropem, ojcowie synodalni stwierdzają: „zgodnie z wiarą katolicką Ojciec i Syn stanowią dwie Osoby”¹². Już w pierwszym zdaniu formuły jest powiedziane, że „jeden jest Syn” Boga i Ojca¹³.

⁷ Tamże.

⁸ W łacińskim tekście dokumentu pojawiają się dwa greckie pojęcia: *homousion* i *homoousion* (AS I, 208–209).

⁹ AS I, 209*.

¹⁰ AS I, 208*.

¹¹ *Patrem initium non habere, invisibilem esse, immortalem esse, impassibilem esse* (AS I, 209).

¹² AS I, 209*.

¹³ AS I, 208*.

Najbardziej kontrowersyjna jest synodalna nauka o Synu. Odrzucając pojęcia współlistotności i współpodobieństwa, związane bezpośrednio z pojęciem „substancji”, czyli istoty (οὐσία) w Trójcy, ojcowie synodu w Sirmium nie widzą żadnych trudności ani przeszkód w mówieniu o tym, że Ojciec jest większy od Syna, ponieważ – jak twierdzą – „nie ma między nimi ani współlistotności, ani współpodobieństwa”. W formule synodalnej pojawia się zatem zapis: „Nie ma żadnej wątpliwości, że Ojciec jest większy. Nikt nie może wątpić, że pod względem czci (łac. *honor*), godności (łac. *dignitas*), chwały (łac. *claritas*), majestatu (łac. *maiestas*) i samego imienia «Ojciec» jest On większy od Syna”¹⁴. Aby uzasadnić twierdzenie o wyższości Ojca, ojcowie synodalni podają, że wynika ono ze słów Jezusa: „Ten, który Mnie posłał, większy jest ode Mnie” (J 14,28). Jednak obiektywnie rzecz biorąc, cytowane słowa nie są dokładne. W Ewangelii św. Jana brzmiały one następująco: „Gdybyście Mnie miłowali, rozradowalibyście się, że idę do Ojca, bo Ojciec większy jest ode Mnie” (14,28). Dlatego trzeba stwierdzić, że synod podaje swoją własną interpretację tych słów. Łącząc posłanie Syna („Ten, który Mnie posłał”) ze słowami o Ojcu („większy jest ode Mnie”), ojcowie synodalni wyprowadzają naukę o wyższości Ojca z faktu posłania Syna. Ojciec jest zatem większy od Syna, ponieważ posyła Syna. Posłaniu Syna przypisują istotną rolę w relacji Ojca i Syna. Ze względu na świadomość bycia posłanym Jezus może powiedzieć, że Ojciec jest większy od Niego.

W dalszej części dokumentu ojcowie synodalni rozszerzają jeszcze interpretację słów Pana Jezusa: „Ojciec większy jest ode Mnie” (J 14,28), postulując przy tym włączenie twierdzenia o wyższości Ojca do nauki katolickiej. W rozszerzonej interpretacji J 14,28 idea wyższości Ojca jest połączona z ideą poddania Syna. Ojcowie piszą: „Ojciec jest większy, a Syn jest poddany razem ze wszystkimi istotami, które Mu Ojciec oddał pod władzę”¹⁵. Słowa te wskazują na to, że „wyższość” Ojca nad Synem (wynikająca już z posłania Syna) jest rozumiana w tym sensie, że Syn jest we wszystkim poddany Ojcu. Wydaje się zatem, że ojcowie synodalni nie mówią o wyższości ontycznej Ojca, lecz o różnicy między Ojcem i Synem w boskim planie zbawienia, która polega na całkowitym posłuszeństwie Syna wobec Ojca. Wyjaśnienie to wyraźnie nawiązuje do słowa Bożego z 1 Kor 15,28: „A gdy już wszystko zostanie Mu poddane, wtedy i sam Syn zostanie poddany Temu, który Synowi poddał wszystko, aby Bóg był wszystkim we wszystkich”.

Ostatecznie twierdzenie o wyższości Ojca w powiązaniu z odrzuceniem określeń „współlistotności”, a nawet „współpodobieństwa” między Ojcem i Synem oraz postulat włączenia takiego twierdzenia do nauki katolickiej spotkało się ze zdecydowanym sprzeciwem bezpośrednio po synodzie¹⁶.

¹⁴ AS I, 209–209*.

¹⁵ AS I, 209*.

¹⁶ Hilary z Poitiers mówił o „błuznierstwie w Sirmium”. Zob. M. Durst, *Sirmium*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche* (dalej: LThK), t. IX, Freiburg–Basel–Rom–Wien 2000³, s. 632–634, 633.

ZRODZENIE SYNA

Centralnym tematem chrystologicznym drugiej formuły wiary jest zrodzenie Syna. Formuła podkreśla tajemniczość i niewyraźność zrodzenia Syna. Jest to „ponad ludzką wiedzę” i „nikt nie jest w stanie wysłowić narodzenia Syna, o którym mówi Pismo: «Zrodzenie jego, któż wypowie?»¹⁷. Cytowany tekst pochodzi z Księgi Izajasza 53,8 w wersji Septuaginty. Jest to fragment Czwartej Pieśni Sługi Pańskiego, który w wersji Biblii Tysiąclecia brzmi następująco: „Po udęce i sądzie został usunięty; a kto się przejmuje Jego losem?” (Iz 53,8). Czytając ten tekst w wersji Septuaginty, która słowa: „kto się przejmuje Jego losem?”, wyraża w słowach: „zrodzenie Jego, któż wypowie?”, ojcowie synodalni wyjaśniają, że „tylko Ojciec wie, w jaki sposób zrodził Syna, a znów Syn wie, w jaki sposób został zrodzony przez Ojca”¹⁸. Wiadomo tylko, że Bóg ma jednego Syna, którym jest Jezus Chrystus. Formuła synodalna mówi o tym zaraz na początku, że jest „jeden Syn Jego Jezus Chrystus, Pan i nasz Zbawiciel, zrodzony z Niego przed wiekami”¹⁹. Można przypuszczać, że określenie „przed wiekami”, odnoszące się do zrodzenia Syna z Ojca, nawiązuje do starotestamentowego tekstu o mądrości z Księgi Przysłów: „Pan mnie stworzył, swe arcydzieło, jako początek swej mocy, od dawna, od wieków jestem stworzona, od początku, nim ziemia powstała” (Prz 8,22–23). Rozwijając refleksję na temat zrodzenia Syna, w dalszej części formuły ojcowie synodalni powtarzają sformułowania Soboru Nicejskiego o zrodzeniu, a mianowicie: „Syn zrodzony został z Ojca, Bóg z Boga, światłość ze światłości”²⁰. Dodają jednak, że tego zrodzenia „nikt nie zna, tylko Jego Ojciec”²¹.

TEOLOGICZNA ANALIZA CZWARTEJ FORMUŁY WIARY (359)

Czwarta formuła w Sirmium zachowuje trynitarną strukturę wiary chrześcijańskiej w „jednego, jedynego i prawdziwego Boga”²², którym jest Ojciec, Syn Boży i Duch Święty. Ojciec jest określony mianem Pantokratora, Stworzyciela (gr. κτίστης) i Sprawcy (gr. δημιουργός) wszystkich rzeczy²³. W porównaniu z poprzednimi synodalnymi formułami wiary czwarta formuła nie wnosi nic nowego w artykule o Ojcu. Nie ma też w tym artykule żadnego bezpośredniego odwołania do Pisma Świętego. Natomiast w artykule o Synu pojawiają się nowe sformułowania i teologiczne ujęcia.

¹⁷ AS I, 209*.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ AS I, 208*.

²⁰ AS I, 209*.

²¹ Tamże.

²² Εἰς ἕνα τὸν μόνον καὶ ἀληθινὸν θεὸν (AS I, 225).

²³ AS I, 225, 225*.

ZRODZENIE I POSŁANIE SYNA

Najbardziej rozwinięty teologicznie jest artykuł chrystologiczny, chociaż trzeba zwrócić uwagę na fakt, że nie pojawia się w nim wyrażenie „Jezus Chrystus”. Jest natomiast mowa o Synu Bożym i Jego zrodzeniu z Ojca oraz o Jego narodzeniu z Maryi. Syn Boży jest określony biblijnym terminem „Jednorodzony” (gr. *μονογενής*) i co ważne, jest On nazwany „jednym Jednorodzonym” oraz „jedynym [Jednorodzonym] z jedynego Ojca”²⁴. O Jego zrodzeniu jest powiedziane, że dokonało się ono w sposób „niecierpięliwy z Boga” (gr. *ἀπαθως εκ του θεου*), że jest zrodzeniem „przed wszystkimi wiekami” (gr. *πρὸ πάντων των αιωνων*) i „przed wszelkim wyobrażalnym czasem” (gr. *πρὸ παντός επινοουμενου χρόνου*), a także „przed wszelkim początkiem” (gr. *πρὸ πάσης ἀρχης*)²⁵. Mimo tych stwierdzeń synod w Sirmium powtarza za drugą formułą wiary, że „zrodzenia [Syna Bożego] nikt nie pojmuje, jak tylko Ojciec, który Go zrodził”²⁶.

W dalszej części tego artykułu zostaje podkreślone posłuszeństwo Syna, który „na skinienie ojcowskie przybył z niebios dla zmazania grzechu”²⁷, a także Jego wierność Ojcu w wypełnianiu planu zbawienia. Synod podkreśla dwukrotnie, że Syn Boży „całkowicie wypełnił dzieło zbawienia”. Uczynił to najpierw przez swoje ziemskie życie, kiedy „przebywał z uczniami”, a następnie przez wydarzenia paschalne: ukrzyżowanie, śmierć, zstąpienie do otchłani, zmartwychwstanie i ponowne przebywanie z uczniami przez czterdzieści dni aż do wniebowstąpienia, kiedy zasiadł po prawicy Ojca²⁸. Artykuł chrystologiczny kończy się interesującym twierdzeniem o „dniu ostatecznym zmartwychwstania”, kiedy Syn Boży „przyjdzie w chwale ojcowskiej, by oddać każdemu według jego czynów”²⁹. Podstawą twierdzenia o dniu ostatecznym są słowa Jezusa: „Jest wolą Tego, który Mnie posłał, abym ze wszystkiego, co Mi dał, niczego nie stracił, ale żebym to wskrzesił w dniu ostatecznym. To bowiem jest wolą Ojca mego, aby każdy, kto widzi Syna i wierzy w Niego, miał życie wieczne. A ja go wskrzeszę w dniu ostatecznym” (J 6,39–40) i jeszcze: „Nikt nie może przyjść do Mnie, jeżeli go nie pociągnie Ojciec, który Mnie posłał; Ja zaś wskrzeszę go w dniu ostatecznym” (J 6,44). Według synodalnej interpretacji, zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa dopełni się poprzez powszechne zmartwychwstanie. Jego zmartwychwstanie jest początkiem, a paruzja końcem zmartwychwstania, które ma objąć całe stworzenie.

²⁴ AS I, 225*.

²⁵ AS I, 225. 225*.

²⁶ W czwartej formule nie ma jednak odwołania do tekstu z Księgi Izajasza 53,8 (AS I, 225*).

²⁷ AS I, 225*.

²⁸ AS I, 225*–226*.

²⁹ AS I, 226*.

ODRZUCENIE POJĘCIA ΟΥΣΙΑ I PODOBIENSTWO SYNA

Czwarta formuła wiary z Sirmium kończy się wyjaśnieniem decyzji o usunięciu z *Credo* pojęcia ούσία. Odnosząc się najpierw do Nicejskiego Wyznania, które zawiera to pojęcie, ojcowie synodu stwierdzają, że nazwa ούσία została wprowadzona „gwoli uproszczenia”, ale zwyczajni wierni zupełnie jej nie rozumieją³⁰. Głównym argumentem za odrzuceniem pojęcia ούσία jest jednak fakt, że nie występuje ono w Piśmie Świętym. Czwarta formuła wiary, idąc za myślą drugiej formuły, dwukrotnie stwierdza, że tekst Pisma nie zawiera tego pojęcia i że nigdzie nawet nie wspomina o terminie ούσία w odniesieniu do Ojca i Syna³¹.

W miejsce usuniętego pojęcia ojcowie synodalni przyjmują pojęcie „podobieństwa”, zamykając formułę wiary twierdzeniem: „Twierdzimy natomiast, że Syn podobny jest pod każdym względem do Ojca, jak mówią i uczą Pisma Święte”³². Nie wiadomo jednak, do jakich tekstów Pisma Świętego odwołują się ojcowie synodu w Sirmium. Twierdzenie o całkowitym podobieństwie Syna do Ojca jest ostatnim i końcowym twierdzeniem ojców synodalnych na temat relacji Ojca i Syna w Trójcy³³.

INTERPRETACJA AKTUALIZUJĄCA

Teologiczna analiza dokumentów z Sirmium prowadzi do pytania o aktualność nauki synodalnej. Aby odpowiedzieć na to pytanie, trzeba podjąć próbę interpretacji aktualizującej, opierając się na metodzie, która zwróci uwagę na biblijny fundament badanych dokumentów. O ile w dotychczasowych badaniach zwracano bardziej uwagę na kontekst historyczno-kulturowy jakiejś wypowiedzi doktrynalnej, o tyle dzisiaj należałoby poszukiwać metody uwzględniającej bardziej obecność i rolę słowa Bożego w dokumentach magisterialnych³⁴. W rzeczy samej, starożytne wypowiedzi Magisterium przemówią dzisiaj do nas tylko wtedy, gdy wydobędzie się z nich słowo Boże, mające moc bezpośredniego i konkretnego wezwania do człowieka w każdym czasie. Pogłębiając interpretację bazowych tekstów biblijnych, możemy na nowo zinterpretować wypowiedź magisterialną, którą autorzy dokumentów zamierzali przekazać przynajmniej *implicite*. Słuszność

³⁰ Tamże.

³¹ Tamże.

³² Tamże.

³³ Stąd w historii teologii przyjmuje się nazwa „homojużanie” lub „homojużaćci”. Zob. B. Sesboüé, J. Wolinski, *Bóg zbawienia*, s. 226; por. G. Greshake, *Homöer – Homöusianer*, LThK³, t. V, s. 251.

³⁴ Na temat nowej metody interpretacji tekstów magisterialnych: W. Wołyniec, *Reinterpretacja doktrynalnych wypowiedzi Kościoła od 50 do 325 roku*, Wrocław 2011, s. 21–24.

takiej metody wynika z podstawowej zasady teologicznej, że każda autentyczna wypowiedź doktrynalna Magisterium jest aktem interpretacji Pisma Świętego³⁵.

NOWY WYMIAR OJCOSTWA BOGA

Uzasadniając istnienie tylko jednego Boga, dokumenty z Sirmium odwołują się do słów zmartwychwstałego Pana do Marii Magdaleny: „Udaj się do moich braci i powiedz im: «Wstępuję do Ojca mego i Ojca waszego oraz do Boga mego i Boga waszego»” (J 20,17). Mówiąc o „swoich braciach”, Pan Jezus ma na myśli nie tylko braterstwo z ludźmi ze względu na przyjęcie ludzkiej natury, ale także nowe braterstwo przez łaskę³⁶. Nowe braterstwo z Panem Jezusem jest owocem działania Ducha Świętego, który czyni ludzi przybranymi dziećmi Boga i tym samym braćmi Syna Bożego. Dlatego słowa Jezusa nie oznaczają definitywnego rozstania z uczniami i oddalenia, lecz przeciwnie, wskazują one na odnowienie relacji z uczniami przez nowy sposób obecności Pana. Uwielbiony Pan pozostaje z nimi nadal w Duchu Świętym, a uczniowie trwają z Nim w nowej braterskiej relacji, ponieważ Duch Święty czyni ich dziećmi Boga³⁷.

Słowa Zmartwychwstałego Pana o wstępowaniu do „Ojca mego i Ojca waszego” oraz do „Boga mego i Boga waszego” wskazują, że Ojciec i Bóg Jezusa Chrystusa jest równocześnie Ojcem i Bogiem braci Jezusa. W konsekwencji Bóg chrześcijan jest Bogiem Jezusa Chrystusa. Takie określenie Boga pojawia się w listach św. Pawła, np. w Liście do Rzymian, w którym apostoł zachęca wierzących, aby zgodnie jednymi ustami wielbili: „Boga i Ojca Pana naszego Jezusa Chrystusa” (Rz 15,6; por. 2 Kor 1,3 i n.). Słowa te nie mogą być jednak błędnie interpretowane w duchu ariańskim, tzn. tak, że Bóg jest w taki sam sposób Ojcem dla Syna, jak dla nas, i że jest On Bogiem dla Syna, tak jak jest Bogiem dla nas³⁸. Taka interpretacja wprowadzałaby nierówność między Ojcem i Synem. Syn byłby podporządkowany Ojcu i postawiony na równi ze stworzeniem. Dlatego idąc za tradycyjną interpretacją Kościoła, poświadczoną przez Augustyna, inaczej trzeba rozumieć słowo „mego”, a inaczej „waszego” w ustach Pana Jezusa, a mianowicie: Ojca „Mego” przez naturę, Ojca „waszego” przez łaskę. Z kolei dalsze słowa: „Boga mego i Boga waszego” należy interpretować w świetle wcielenia ze względu

³⁵ Por. K. Góźdz, *Problem uniwersalistycznego znaczenia wypowiedzi lokalnych Magisterium Ecclesiae*, w: *Charyzmat osoby i autorytet urzędu. Wokół pytania o „gatunki literackie” współczesnych wypowiedzi papieskich oraz Stolicy Apostolskiej*, red. G. Strzelczyk, Katowice 2007, s. 87–92 (Studia i Materiały Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach 38).

³⁶ Św. Tomasz z Akwinu mówi o braterstwie przez zgodność (*per conformitatem*) natury i braterstwie przez przyjęcie łaski. Zob. tenże, *Komentarz do Ewangelii Jana*, przekł. T. Bartoś, Kęty 2000, nr 2519, s. 1150.

³⁷ Por. R.E. Brown, *Giovanni*, przekł. włoski A. Sorsaja, M.T. Petrozzi, Assisi 1979, s. 1276–1277.

³⁸ Św. Tomasz z Akwinu, *Komentarz do Ewangelii Jana*, nr 2520, s. 1150.

na ludzką naturę. Pan Jezus mówi: „Boga mego”, ponieważ po przyjęciu ludzkiej natury przez Syna Ojciec jest dla Niego Bogiem i rządcą, natomiast w całym wyrażeniu: „Boga mego i Boga waszego” Chrystus nie wskazuje na dwóch bogów, lecz chce podkreślić, że jako człowiek jest On jedynym pośrednikiem między ludźmi i Bogiem³⁹.

W konsekwencji wyrażenia: „Ojciec mój i Ojciec wasz” oraz „Bóg mój i Bóg wasz” potwierdzają nową relację Pana z uczniami. Mówiąc w ten sposób o Bogu, Jezus chce podkreślić, że po wniebowstąpieniu i zesłaniu Ducha Świętego Jego jedyny Ojciec staje się w pełni Ojcem także Jego uczniów, w nowej ojcowsko-synowskiej relacji⁴⁰. Ponadto w słowach Pana Jezusa można jeszcze zauważyć odniesienie do przymierza. Ojciec Jezusa staje się Ojcem dla uczniów i Bóg Jezusa staje się Bogiem dla uczniów Jezusa w nowym Przymierzu, które zostaje zawarte przez Ofiarę Chrystusa z tymi, którzy w Niego wierzą. W ten sposób wypełnia się prorocтво z Księgi Jeremiasza o nowym przymierzu: „Będę im Bogiem, oni zaś będą mi narodem” (Jr 31,33)⁴¹. Mając na względzie obraz zaślubin, który wyraża ideę przymierza, słowa Pana Jezusa o wstępowaniu do Boga i Ojca wskazują na eschatologiczny dom Ojca, który z kolei wyraża stan doskonałego przymierza Boga ze swoim ludem: Oblubieniec zaprowadzi oblubienicę – Kościół – do domu Ojca⁴².

Użycie czasu teraźniejszego przez Pana: „Wstępuję do Ojca mego” oznacza, że wniebowstąpienie Pańskie jest wydarzeniem, które się rozpoczęło, ale jeszcze nie dopełniło⁴³. Greckie wyrażenie ἀναβαίνω (J 20,17: „wstępuję”) należy rozumieć jako proces, który się rozpoczął i trwa⁴⁴. W Ewangelii św. Jana obejmuje ono najpierw „wywyższenie” Jezusa na krzyżu, potem zmartwychwstanie i wreszcie Jego uwielbienie po prawicy Ojca w niebie⁴⁵. O ile jednak zmartwychwstały Pan jako Głowa Kościoła wstąpił już do Ojca, o tyle dla członków Jego Ciała, którzy są z Nim związani duchowymi więzami w komunii eklezjalnej, wstępowanie do domu Ojca ciągle się dokonuje⁴⁶. Dlatego słowa Zmartwychwstałego: „Jeszcze

³⁹ Por. S. Thomae Aquinas, *Super Evangelium S. Ioannis lectura*, oprac. R. Cai, Taurini–Romae 1972, nr 2521, s. 466. Tomasz pisze, że Ojciec jest Bogiem dla Chrystusa jako *gubernator* (rządca).

⁴⁰ Sens wypowiedzi Pana Jezusa: „Bóg mój i Bóg wasz” można lepiej zrozumieć, odwołując się do starotestamentowego tekstu z Księgi Rut. Zachęcona przez Noemi, żeby pozostała w swojej ojczyźnie, Rut odpowiada, że nie zostanie, lecz pójdzie z Noemi do kraju Izraela, stwierdzając: „twój naród będzie moim narodem, a twój Bóg będzie moim Bogiem” (Rt 1,16). Zob. R.E. Brown, *Giovanni*, s. 1277.

⁴¹ Por. tamże, s. 1278.

⁴² Por. S. Mędała, *Ewangelia według świętego Jana. Rozdziały 13–21*, Częstochowa 2010, s. 291 (Nowy Komentarz Biblijny. Nowy Testament IV/2).

⁴³ Por. R.E. Brown, *Giovanni*, s. 1248.

⁴⁴ Por. R. Schnackenburg, *Das Johannesevangelium 13–21*, Freiburg–Basel–Wien 2000, s. 377 (Herders Theologischer Kommentar zum Neuen Testament. Sonderausgabe IV/3; dalej: HThKNT).

⁴⁵ Por. R.E. Brown, *Giovanni*, s. 1274.

⁴⁶ Por. S. Mędała, *Ewangelia według świętego Jana. Rozdziały 13–21*, s. 291.

nie wstąpiłem do Ojca” (J 20,17) można zinterpretować: „nie wstąpiłem razem z moimi siostrami i braćmi”. Jeśli więc Pan Jezus obiecuje uczniom: „W domu Ojca mego jest mieszkań wiele [...]. Idę przecież przygotować wam miejsce” (J 14,2), to Jego słowa o wstępowaniu do Ojca w J 20,17 oznaczają wypełnienie tej obietnicy⁴⁷.

POŚLANIE JAKO PODPORZĄDKOWANIE?

W określeniu relacji między Ojcem i Synem formuły synodów w Sirmium odwołują się do posłania Syna, cytując słowa Pana: „Ten, który Mnie posłał, większy jest ode Mnie” (por. J 14,28). Idea posłania ma zatem istotne znaczenie dla ojców synodalnych w określeniu różnicy między Ojcem a Synem.

Posyłając Syna na świat, Ojciec poddaje Synowi całe stworzenie. Jednak Syn razem z całym stworzeniem pozostaje poddany Ojcu. W konsekwencji ojcowie synodalni mówią o różnicy między Ojcem i Synem, która polega na tym, że Ojciec jest większy od Syna, a Syn jest podporządkowany Ojcu. Jeśli podstawą takiej nauki na synodzie w Sirmium jest tekst 1 Kor 15,28, to należy dokładniej zbadać teologiczny sens tego tekstu. Otóż w piętnastym rozdziale Pierwszego Listu do Koryntian Apostoł Paweł mówi o zmartwychwstaniu Chrystusa i zapowiada zmartwychwstanie wszystkich w Chrystusie „w czasie Jego przyjścia” (1 Kor 15,22–23). Dalej mówi o końcu historii, kiedy przekaże królowanie Bogu i Ojcu, i pokona śmierć jako ostatniego wroga (por. 1 Kor 15,24–26 w odniesieniu do psalmów: 110,1; 8,7). W tym miejscu zostają zapisane słowa, do których odnosi się nauka synodalna, a mianowicie: „A gdy już wszystko zostanie Mu poddane, wtedy i sam Syn zostanie poddany Temu, który Synowi poddał wszystko, aby Bóg był wszystkim we wszystkich” (1 Kor 15,28). Późniejsza katolicka wykładnia tego tekstu, przedstawiona przez Tomasza z Akwinu w jego komentarzu do listów św. Pawła, bazuje na rozróżnieniu między Synem w ludzkiej naturze i Synem w naturze Boskiej. Ojciec poddaje całe stworzenie Synowi w jego ludzkiej naturze, czyli jako człowiekowi, natomiast Syn według Boskiej natury pozostaje równy Ojcu. Albo też Syn jako Bóg podporządkowuje sam sobie całe stworzenie, ponieważ posiada taką samą władzę, jaką ma Ojciec, o czym wyraźnie jest powiedziane w Liście do Filipian, w którym apostoł pisze o wyczekiwaniu na Zbawiciela naszego, Pana Jezusa Chrystusa, „który przekształcił nasze ciało poniżone, na podobne do swego chwalebego ciała, tą potęgą, jaką może On także wszystko, co jest, sobie podporządkować” (3,20–21)⁴⁸. Akwinata wyjaśnia, że zmartwychwstanie nie dotyczy człowieczeństwa samego, ale Chrystusa, i nie kończy się z chwilą zmartwychwstania Chrystusa, lecz obejmuje całe rozumne stworzenie, które przez

⁴⁷ Por. R. Schnackenburg, *Das Johannesevangelium 13–21*, s. 377.

⁴⁸ Por. S. Thomae Aquinas, *Super Epistolas S. Pauli lectura*, t. I, oprac. R. Cai, Taurini–Romae 1953, nr 949, s. 415.

swoje zmartwychwstanie zostanie doprowadzone do kontemplacji tego, co boskie, ponieważ w niej jest nasze szczęście, a celem naszym jest sam Bóg. Według niego słowa: „Ojciec większy jest ode Mnie” (J 14,28), które potwierdzają podporządkowanie Syna według człowieczeństwa (jako człowieka) swojemu Ojcu, zostaną wyjaśnione i lepiej zrozumiałe dopiero przy powszechnym zmartwychwstaniu stworzeń rozumnych, kiedy Bóg będzie wszystkim we wszystkich. Właśnie to, że Bóg będzie wszystkim we wszystkich, jest dla Tomasza ostateczną racją podporządkowania się wcielonemu Syna, który jako człowiek podporządkowuje się Ojcu po to, aby każdy człowiek zmartwychwstały do życia wiecznego mógł w pełni znaleźć szczęście w Bogu i tylko w Bogu. Kiedy Bóg będzie w nas wszystkim przy powszechnym zmartwychwstaniu, to stanie się jasne, że cokolwiek w nas jest dobrego, pochodzi od Boga⁴⁹. Pan Jezus podporządkowuje się zatem Ojcu jako człowiek, aby wskazać każdemu człowiekowi właściwą drogę, tzn., aby każdy człowiek też podporządkował się Ojcu i w ten sposób odnalazł w Nim jedyne szczęście. W ten sposób jest On „drogą” dla każdego wierzącego.

We współczesnej interpretacji 1 Kor 15,28 zwraca się uwagę na jeszcze inny aspekt chrystologiczny. Otóż ostateczne poddanie się wcielonemu Syna razem z całym stworzeniem Ojcu próbuje się połączyć z hipotezą o ustaniu zbawczego pośrednictwa Jezusa Chrystusa. Poddanie się Syna i stworzenia Ojcu oznaczałoby, że na końcu czasów funkcja wstawiennicza Syna nie będzie już potrzebna⁵⁰. Taka interpretacja jest jednak nie do pogodzenia z nauką o powszechnym i wiecznym kapłaństwie Chrystusa (por. Hbr 7). Niemniej jednak poddanie się uwielbionego Pana wraz z całym stworzeniem Ojcu z 1 Kor 15,28 jest zapowiedzią nastania pełni królestwa Bożego. Misja zbawcza Jezusa Chrystusa dopełni się na końcu czasów, kiedy Bóg będzie wszystkim we wszystkich.

PODOBIENSTWO SYNA

Nauka o podobieństwie Syna do Ojca zdaje się najbardziej oryginalną nauką synodalną. Ojcowie synodu kończą wykładnię o relacji Ojca i Syna stwierdzeniem, że Syn podobny jest pod każdym względem do Ojca. Podstawą takiego twierdzenia jest dla nich Pismo Święte. Trudno jednak wskazać teksty biblijne, które mogły doprowadzić do twierdzenia o podobieństwie Syna do Ojca. Idea podobieństwa do Boga jest znana w Starym Testamencie. Teksty natchnione mówią przede wszystkim o tym, że pośród bogów nie ma żadnego, który jest podobny do Boga Izraela: „Któż jest pośród bogów równy Tobie, Panie, w blasku świętości, któż Ci jest podobny” (Wj 15,12; por. 1 Krn 17,20; 2 Krn 6,14; Ps 86,8). Psalmista dodaje, że nie ma istoty stworzonej, która byłaby podobna do Boga Przymierza:

⁴⁹ Por. S. Thomae Aquinas, *Super Epistolas S. Pauli lectura*, nr 950, s. 415–416.

⁵⁰ Por. S. Cipriani, *Le lettere di Paolo*, Assisi 1991, s. 224. Autor odwołuje się do Augustyna *De Trinitate* 1,10.

„Bo któż na obłokach będzie równy Panu, któż wśród synów Bożych będzie do Pana podobny? [...] Panie, Boże Zastępów, któż równy jest Tobie” (Ps 89,7.9). Jeśli więc żadne stworzenie nie może być podobne do Boga, to w przeciwieństwie do stworzenia Jednorodzony Syn Boży jest właśnie podobny do Boga. Według tej samej logiki można zinterpretować tekst z Księgi Izajasza o upadku Jaśniejącego, Syna Jutrzenki, który chciał się stać podobnym do Boga Najwyższego: „Wstąpię na szczyty obłoków, podobny będę do Najwyższego” (Iz 14,14). Dla ojców Kościoła „Jaśniejącym, Synem Jutrzenki” jest przede wszystkim diabeł, Lucyfer, chociaż nie wykluczają też odniesienia tego określenia do ziemskiego tyrana. Komentując ten fragment prorocstwa, Hieronim pisze na temat diabła: „Nie dosyć tego było jego pysze, lecz popadł w takie szaleństwo, że rościł sobie prawo do tego, aby być podobnym Bogu”⁵¹. Z kolei Ambroży, porównując Lucyfera do Jezusa Chrystusa, zauważa, że nasz Nauczyciel chciał być we wszystkim podobny do Ojca, podczas gdy diabeł chce być jeszcze większy, wynosząc się ponad wszystko, co nazywane jest Bogiem (por. 2 Tes 2,3–4)⁵². Niepodobieństwo Lucyfera do Boga potwierdza jego upadek, wyrażony hebrajskim terminem *napal*, który odnosi się nie tylko do fizycznego upadku z nieba Jaśniejącego, Syna Jutrzenki, ale też do jego osobowej degradacji⁵³. Natomiast podobieństwo Jezusa Chrystusa do Boga potwierdza jego wywyższenie w zmartwychwstaniu.

Jeśli ojcowie synodu w Sirmium w określeniu relacji Syna do Ojca kierowali się biblijną ideą podobieństwa, to mogli też brać pod uwagę tekst św. Pawła z Listu do Filipian, w którym jest mowa o „podobnym” (gr. ὁμοιον) Synu: „On, istniejąc w postaci Bożej, nie skorzystał ze sposobności, aby na równi być z Bogiem, lecz ogołocił samego siebie, przyjąwszy postać sługi, stawszy się podobnym do ludzi” (Flp 2,6–7). Podobieństwo, o którym mówi apostoł, jest podobieństwem realnym, potwierdzonym w „zewnątrznym przejawie” (gr. σῆματι, w. 7)⁵⁴. Jeśli Syn staje się całkowicie podobny do ludzi, to dlatego, że jest najpierw całkowicie podobny do Ojca, istniejąc w postaci Bożej i będąc równym Bogu. Cecha podobieństwa charakteryzuje zatem Syna w relacji do Ojca i w relacji do ludzi. Dlatego w myśl nauki synodalnej Jezus Chrystus jest podobny we wszystkim do Ojca i podobnym we wszystkim do ludzi.

Nie jest wykluczone, że ojcowie synodalni mieli też na względzie tekst z Listu do Rzymian, w którym jest mowa o zesłaniu Syna przez Ojca „w ciele podobnym do ciała grzesznego i dla usunięcia grzechu wydał w tym ciele wyrok potępiający grzech” (Rz 8,3). Komentując te słowa, Tertulian wyjaśnia, że ciało Syna musia-

⁵¹ Hieronim, *Komentarz do Księgi Izajasza 5,14,12–14* (CCL 73), w: *Ojcowie Kościoła komentują Biblię. Stary Testament Xa. Księga Izajasza 1–39*, oprac. S. Kalinowski, Ząbki 2015, s. 116.

⁵² Ambroży, *Wykład Psalmu 118,3,34* (CSEL 62), w: *Ojcowie Kościoła komentują Biblię. Stary Testament Xa*, s. 118.

⁵³ Por. T. Brzegowy, *Księga Izajasza. Rozdziały 13–39. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, NKBST XXII/cz. 2, Częstochowa 2014, s. 83.

⁵⁴ Por. S. Cipriani, *Le lettere di Paolo*, s. 610.

ło być podobne do ciała grzesznego, żeby w takim właśnie ciele wykupić to, co było grzeszne. Jednak samo w sobie ciało Syna nie mogło być grzeszne. Tertulian pisze: „I z tego powodu został zesłany Syn w ciele podobnym do ciała grzesznego, aby grzeszne ciało wykupił podobną istotą, to jest ciałem, które musiało być podobne do ciała grzesznego, choć samo nie mogło być grzeszne”⁵⁵. Różnicę między ciałem Syna a ciałem każdego innego człowieka widzi Orygenes w tym, że ludzkie poczęcie Syna w łonie Dziewicy dokonało się za sprawą Ducha Świętego i mocą Najwyższego (por. Łk 1,35), dlatego jest ciałem niepokalanym, chociaż jest ciałem tej samej natury, co nasze ciało⁵⁶. Po tej linii interpretacyjnej idzie też Tomasz z Akwinu, który w komentarzu do Listu do Rzymian wyjaśnia, że Chrystus, który miał prawdziwe ludzkie ciało, nie miał jednak ciała grzesznego, ponieważ zostało ono poczęte z Ducha Świętego, usuwającego grzech. Było to zatem ciało podobne do ciała grzesznego ze względu na cierpienie, które pojawiło się po grzechu człowieka⁵⁷. Współczesna interpretacja Rz 8,3 prowadzi do konstatacji, że w Chrystusie podobieństwo oznacza tożsamość i równocześnie jej brak, to jest nietożsamość⁵⁸. Konkretnie, ciało Chrystusa jest tożsame z ludzkim ciałem i jest prawdziwym ciałem, ale z drugiej strony jest z tym ciałem nietożsame, dlatego że to ludzkie ciało jest ciałem grzesznym po grzechu człowieka. W taki sam sposób apostoł mówi o podobieństwie Chrystusa do Adama. Wyrażenie to oznacza, że Chrystus jest taki sam, jak Adam, ponieważ jest prawdziwym człowiekiem, ale równocześnie jest inny niż Adam, bo nie popełnił „przestępstwa Adama” (por. Rz 5,14). Podobnie śmierć Chrystusa jest taka sama, jak śmierć każdego z nas, ale równocześnie jest inna, ponieważ nie jest skutkiem grzechu. Dlatego nasza śmierć jest „podobna do Jego śmierci” (Rz 6,5).

Jeśli ojcowie synodów w Sirmium rozumieli ideę podobieństwa w sensie współistnienia tożsamości i jej braku, to usprawiedliwione jest odniesienie tej idei do osoby Jezusa Chrystusa w relacji do Ojca. Jezus Chrystus jest podobny do Ojca, tzn. jest jak Ojciec: „Kto Mnie zobaczył, zobaczył także i Ojca” (J 14,9), i równocześnie nie jest z nim tożsamy, jest inną Osobą.

ZAKOŃCZENIE

Starożytne formuły wiary z Sirmium widzą w ojcostwie Boga istotny przymiot jedyne go Boga w Trójcy, a nie tylko przymiot jednej Osoby Boskiej. Wskazują też na nowy wymiar ojcostwa Boga. Po wydarzeniach paschalnych Bóg staje się

⁵⁵ Tertulian, *Przeciw Marcjonowi*, przekł. S. Ryzner, wstęp i oprac. W. Myszor, Warszawa 1994, s. 295 (Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy, t. LVIII).

⁵⁶ Por. Orygenes, *Commento alla lettera ai Romani 6,12*, w: *Romani. La Bibbia Commentata dai Padri. Nuovo Testamento 6*, oprac. włoskie A. Di Berardino, Roma 2006, s. 299.

⁵⁷ Św. Tomasz z Akwinu, *Wykład Listu do Rzymian*, przekł. J. Salij, Poznań 1987, nr 608, s. 120.

⁵⁸ Por. H. Schlier, *Römerbrief*, HTHKNT, Freiburg–Basel–Wien 2002, s. 241.

w pełni Ojcem dla tych, którzy z Chrystusem umierają i zmartwychwstają. Ojcostwo Boga w stosunku do Jednorodzonego Syna rozszerza się zatem na wszystkich, którzy są zjednoczeni z Chrystusem.

Syn jest postrzegany jako posłany przez Ojca. Dlatego w rozumieniu synodalnym jest zawsze poddany Ojcu. Boskie zrodzenie Syna z Ojca pozostaje niezgłębioną tajemnicą, ale jest także podstawą boskości Syna i naturalnej równości z Ojcem. W relacji Ojca i Syna w Świętej Trójcy dokumenty z Sirmium nie przyjmują nicejskiego pojęcia współistotności, odrzucając termin οὐσία. W jego miejsce proponują mówienie o podobieństwie Syna do Ojca we wszystkim. Kategoria podobieństwa może być uzasadniona biblijną interpretacją podobieństwa jako paradoksalnego połączenia tożsamości i nietożsamości. Mówiąc, że Syn jest podobny do Ojca, dokumenty synodalne określają Boską tożsamość Ojca i Syna, ale także wskazują na odrębność Osób: Syn nie jest tożsamy z Ojcem. Być może na wybór terminu podobieństwa miały decydujący wpływ względy duszpasterskie. Sami ojcowie synodalni przyznają, że wierni nie rozumieją pojęcia οὐσία, a co za tym idzie, nie rozumieją określenia Syna jako współistotnego Ojcu. Natomiast pojęcie podobieństwa mogło bardziej przemawiać do umysłów wiernych, o ile nie pomniejszało tajemnicy Chrystusa.

BIBLIOGRAFIA

- Acta Synodalia. Ann. 50–381. Synody i kolekcje praw*, t. I, układ i oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2006.
- Ambroży, *Wykład Psalmu 118,3,34* (CSEL 62), w: *Ojcowie Kościoła komentują Biblię. Stary Testament Xa. Księga Izajasza 1–39*, oprac. S. Kalinowski, Ząbki 2015.
- Brown R.E., *Giovanni*, przekł. włoski A. Sorsaja, M.T. Petrozzi, Assisi 1979.
- Brzegowy T., *Księga Izajasza. Rozdziały 13–39. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, NKBST XXII/cz. 2, Częstochowa 2014.
- Cipriani S., *Le lettere di Paolo*, Assisi 1991.
- Durst M., *Sirmium*, LThK³, t. 9, s. 632–634.
- Góźdz K., *Problem uniwersalistycznego znaczenia wypowiedzi lokalnych Magisterium Ecclesiae*, w: *Charyzmat osoby i autorytet urzędu. Wokół pytania o „gatunki literackie” współczesnych wypowiedzi papieskich oraz Stolicy Apostolskiej*, red. G. Strzelczyk, Katowice 2007, s. 87–92 (Studia i Materiały Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach 38).
- Greshake G., *Homöer – Homöusianer*, LThK³, t. 5, s. 251.
- Hieronim, *Komentarz do Księgi Izajasza 5,14,12–14* (CCL 73), w: *Ojcowie Kościoła komentują Biblię. Stary Testament Xa. Księga Izajasza 1–39*, oprac. S. Kalinowski, Ząbki 2015.
- Mędała S., *Ewangelia według świętego Jana. Rozdziały 13–21*, Częstochowa 2010 (Nowy Komentarz Biblijny. Nowy Testament IV/2).

- Orygenes, *Commento alla lettera ai Romani 6,12*, w: *Romani. La Bibbia Commentata dai Padri. Nuovo Testamento 6*, oprac. włoskie A. Di Berardino, Roma 2006.
- Pelikan J., *Powstanie wspólnej tradycji (100–600)*, przekł. M. Höffner, Kraków 2008 (Tradycja Chrześcijańska. Historia Rozwoju Doktryny, t. I).
- Schlier H., *Römerbrief*, Freiburg–Basel–Wien 2002 (Herders Theologischer Kommentar zum Neuen Testament).
- Schnackenburg R., *Das Johannesevangelium 13–21*, Freiburg–Basel–Wien 2000 (Herders Theologischer Kommentar zum Neuen Testament. Sonderausgabe IV/3).
- Sesboüé B., Wolinski J., *Bóg zbawienia*, przekł. P. Rak, Kraków 1999 (Historia Dogmatów, t. I).
- Szczur P., *Syrmijskie formuły*, [hasło] w: *Encyklopedia katolicka*, t. XVIII, red. E. Gigilewicz, Lublin 2013, 1371–1372.
- Tertulian, *Przeciw Marcjonowi*, przekł. S. Ryzner, wstęp i oprac. W. Myszor, Warszawa 1994 (Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy, t. LVIII).
- Thomae Aquinas S., *Super Evangelium S. Ioannis lectura*, oprac. R. Cai, Taurini–Romae 1972.
- Thomae Aquinas S., *Super Epistolas S. Pauli lectura*, t. I, oprac. R. Cai, Taurini–Romae 1953.
- Tomasz z Akwinu św., *Wykład Listu do Rzymian*, przekł. J. Salij, Poznań 1987.
- Tomasz z Akwinu św., *Komentarz do Ewangelii Jana*, przekł. T. Bartoś, Kęty 2000.
- Wołyniec W., *Reinterpretacja doktrynalnych wypowiedzi Kościoła od 50 do 325 roku*, Wrocław 2011.
- Zbudniewek J., *Djakowo-Sirmium*, [hasło] w: *Encyklopedia katolicka*, t. III, red. R. Łukaszuk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1989, 1353–1354.

THE TEACHING ABOUT THE FATHER AND THE SON IN ANCIENT FORMULAS OF THE FAITH IN SIRMIMUM

Summary

The article consists of two parts. The first part constitutes theological analysis of the formulas of faith with regard to the teaching about the Father and the Son. Here, the fatherhood refers not only to the Person of the Father, but also to the entire Triune. The begetting of the Son from the Father remains a secret, but at the same time forms the basis of Divinity of the Son. However, the formulas of faith do not accept the concepts of coessentialness, rejecting the philosophical term *ousia*. The Son is sent by the Father and He is subjected to the Father. But first of all, He is similar to the Father. The second part of the article constitutes profound, in-depth reflection on the synodal teaching to indicate its topicality. Through the Person and the Redemptive Act of the incarnate Son the fatherhood of God refers, in a new way, to the disciples of the Lord. Submissiveness of the Son is a signpost for every man who should be submissive to the Father like the Son. In turn, the concept of similarity of the Son to the Father can be a way of expression of the Trinitarian

Mystery, provided it encompasses Divine equality of the Father and the Son (the identity of Divine nature), yet at the same time determines the distinctness of God's Persons (Their non-identity).

Keywords: the Father, the Son, formulas of faith, the fatherhood of God, begetting of the Son, the subordination of the Son, *ousia*, the similarity of the Son

Słowa kluczowe: Ojciec, Syn, formuły wiary, ojcostwo Boga, zrodzenie Syna, podporządkowanie Syna, *ousia*, podobieństwo Syna